

A Budapesti Műszaki Egyetem Média Oktató és Kutató Központja az alábbi témákban kíván hozzászólni a Nemzeti Audiovizuális Média Stratégia tervezetéhez.

Véleményünk szerint szükséges lenne a Nemzeti Audiovizuális Média Stratégia (1) újragondolása egy olyan technológiai környezetben, ahol az audiovizuális tartalmak tetszőlegesen, analóg és digitális végberendezéseken jelennek meg, (2) ahol e tartalmak forrása egyaránt lehet ilyen jellegű tartalmak gyártására szakosodott üzleti vállalkozás, közszolgáltató, non-profit, közösségi műsorkészítő és a korábbi, tartalomfogyasztói szerepéből kilépő állampolgár. Mindezek szükségessé teszik (3) az audiovizuális archívumok helyzetének a jelenleginél sokkal pontosabb végiggondolását, illetve (4) a közös jogkezelő szervezetek gyakorlatát..

1. A NAMS által felvázolt jövőkép és stratégia azzal, hogy nem vagy csak alig foglalkozik a hagyományos és a digitális médiák konvergenciájával azt az implicit állítást teszi, hogy a most elkészült stratégia csupán arra a pár évre szól, amíg ez a konvergencia-folyamat itthon is be nem érkezik, vagy pedig azt sugallja, hogy ez a folyamat Magyarországon a belátható jövőben nem is fog bekövetkezni, ezért nem is érdemes foglalkozni vele. Véleményünk szerint bármelyik gondolatmenet is indokolja a YouTube forradalom figyelmen kívül hagyását, mindkettő jóvátehetetlen károkat okozhat a magyar audiovizuális piacok közeljövőjében.

A NAMS mindenekelőtt a rádiózásról és a televíziózásról kíván szólni, ám nem foglalkozik azzal a ténnyel, hogy e két fogalom alapvető átalakuláson megy át épp a jelenben és az előttünk álló években. Véleményünk szerint a televízió, ahogy eddig ismertük semmilyen formában nem létezik többé. Sem abban az értelemben nem beszélhetünk TV-ről, hogy van egy, a szoba sarkában időző készülék, melynek képernyője dominálja az audiovizuális tartalom-fogyasztásra szánt időnkét és figyelmünket, sem abban az értelemben nincs többé televízió, hogy a hagyományos, és digitális (számítógép, mobil, különböző hibrid) eszközök képernyőin megjelenő tartalmak kizárólagos forrásai a jelentős befektetésekre képes, nagy költségvetésű televíziós produkciós cégek lennének.

Míg egy évtizeddel ezelőtt a háztartásonként egy képernyő volt a jellemző, ma már mindannyiunk zsebében megtalálható az audiovizuális tartalmak megjelenítésére is alkalmas mobiltelefon. Az internetre kötött számítógépek az oktatási rendszer átalakulása okán minden iskolás korú gyerek életében megtalálhatók, így a számítógép monitorja is egyre több család életében játszik mindennapos szerepet. A régről ismert televíziós készülékek sem feltétlenül kapják a jelet csak a szobaantennáról vagy a kábelen keresztül: a digitális hálózatok és az analóg készülékek közé egyre több vállalkozás kíván interfészként belépni a Microsofttól a T csoporton át az Apple-ig. Véleményünk szerint tehát rettenetesen rövid távú gondolkodásra vall a számtalan minket körülvevő képernyő közül csupán egyre fókuszálni az audiovizuális médiastratégia megalkotásakor: a mobilszolgáltatók, az internet szolgáltatók, az online

middlemenek, a hardvergyártók, ad absurdum a játékipar várható súlyának, szerepének, érdekeinek végiggondolása nélkül a NAMS szükségszerűképpen torz marad.

2. Az audiovizuális tartalmak várható forrásait is ebben a rendszerben érdemes végiggondolni. Mindaddig, amíg broadcast-ban gondolkodunk, szükségszerűképpen feltételezzük a broadcast minőségű tartalmak gyártásához szükséges költséges befektetéseket, professzionális technológiai hátteret, iparági finanszírozási és megtérülési mutatókat. A tartalomspektrum azonban az elmúlt években jelentősen kitágult, s e bővülésben a professzionális tartalomipar erőfeszítései (például a HDTV és HD DVD bevezetése) eltörpülni látszanak a lo-fi tartalmak térnyeréséhez képest. A jelek szerint nem csak a home video minőség elfogadható, de az online videoszolgáltatók alacsony adatsűrűségű adatfolyamai is nagy népszerűségnek örvendenek. És ha a rossz technikai minőségű audiovizuális tartalmakra van kereslet, akkor lesz olyan, aki ezt a keresletet ki fogja szolgálni, márpedig ezt a keresletet maguk a felhasználók tudják a leghatékonyabban kiszolgálni. A felhasználók által generált (UCG) és remixelt tartalmak a home-videóktól a félprofesszionális (prosumer) tartalmakon keresztül a professzionális tartalmak tömegpiacokon elérhető eszközökkel készített professzionális remixeiig terjednek. A bottom-up tartalomtermelés az audiovizuális médiastratégiának integráns része kell legyen ugyanúgy, ahogy ezek a tartalmak integrálódnak a nap mint nap fogyasztott audiovizuális tartalmak közé.

Véleményünk szerint a fenti folyamatok a NAMS minden elemét érintik. A jelen észrevételben azonban két olyan területre szeretnénk fókuszálni, melyet közelebbről is ismerünk.

3. Az archívumok tevékenységével kapcsolatban a NAMS csak igen szűkszavúan, a jelentőségéhez képest pedig kifejezetten alulreprezentáltan foglalkozik a médiaarchívumok kérdésével (5.3.4.). Ezzel összefüggésben a NAMS érdemi stratégiai lépések megtételére vonatkozó érdemi javaslatokat egyelőre nem tartalmaz.

Az archívumok kérdését több szempontból is érdemes körbejárni. Mindenekelőtt kérdés (3.1) a hagyományos audiovizuális tartalmak archiválásának intézményi rendszere, melyet (3.2) érdemes úgy is végiggondolni, hogy mindez hogyan egészül ki a felhasználók által létrehozott tartalmak archiválásával, ráadásul úgy, hogy (3.3) a felhasználók által létrehozott, remixelt tartalmak létrehozásához a közpénzekből létrehozott audiovizuális tartalmak felhasználhatók legyenek.

Hangsúlyozzuk, hogy az archívumok gazdaságos felhasználásának lehetővé tétele elsősorban nem a jogdíjak rendszerének kialakításán múlik, mivel az állami archívumok működése erős szerzői jogi szabad felhasználási szabályok rendszerén nyugszik: számukra lehetőség van a beérkező alkotások archiválási és más gyűjteményi célú (akár digitális) többszörözésére [Szjt. 35. § (4) bekezdés] és ennek a

gyűjteménynek egy zárt láncú rendszerben Magyarország számos pontján, jellemzően a közgyűjteményekben (könyvtárakban, iskolai intézményekben, múzeumokban, archívumokban) való online hozzáférhetővé tételére [Szjt. 38. § (5) bekezdés]. Ma a rendelkezésre álló lehetőségek sincsenek megfelelően kihasználva, holott a jogi környezet e tekintetben kifejezetten megengedő (jóval engedékenyebb, mint az európai átlag). Emiatt mi ezen a ponton – szerzői jogi szempontból legalábbis – kevésbé a jogszabályi környezet áttekintését és átalakítását, mint a közpolitikai eszközök (figyelemfelkeltés, tájékoztatás) bevetését javasoljuk.

3.1 Csak egyetérteni lehet azzal, hogy fel kell mérni a nem állami szereplők kezében lévő digitális vagyont, ugyanakkor álláspontunk szerint nem ez az elsődleges fontosságú, megteendő lépés. Sem maga a Nemzeti Audiovizuális Archívum, sem a felügyeletet ellátó, hírközlésért, illetve a kultúráért felelős miniszterek nem rendelkeznek ugyanis arról pontos információval, hogy milyen állapotban és mekkora mennyiségben állnak rendelkezésre digitalizált, illetve digitalizálás előtt álló tartalmak az állami forrásból működő televízióknál, rádióknál. Mivel archivációs, megőrzési igény (és kötelezettség) is elsősorban ezekkel kapcsolatban áll fenn, ezért szükséges lenne első lépésben ezeknek a feltérképezése.

Mindezek miatt van különös jelentősége annak azon kérdésnek a stratégiában való kibontásának (és nem csak egyszerű deklarálásának), hogy a Nemzeti Audiovizuális Archívum ebben milyen feladatot kaphat. Azt csak támogatni lehet, hogy a központi szereplőnek ebben a folyamatban a NAVA-nak kell lennie: megjegyezzük, hogy jelenleg is ebbe az irányba mutató folyamatok zajlanak: a NAVA önkéntes beszolgáltatás alapján gyűjti a 2006. január 1-je óta sugárzott műsorok kötelezpéldányi körén túlterjedően is az audiovizuális örökséget, átveszi más archívumok teljes gyűjteményét vagy azok egy részét (pl. MTV archívum, Mediawave archívum), illetve szoros együttműködésben dolgozik a Nemzeti Filmarchívummal. Folyamatban van a szabad felhasználási körön túlterjedő, éppen ezért engedélyezési alapon működni kívánó fizetős modelljének kialakítása is, éppen annak érdekében, hogy az audiovizuális örökség ne csak megőrződjön, de hozzáférhetővé is váljon.

Éppen emiatt is lehet hiányolni a NAMS-ból, hogy a NAVA szerepét a digitális megőrzésben pontos tervekkel megerősítse, különösen, hogy számos szempontból mára a Nemzeti Audiovizuális Archívum példává vált más EU-országok hasonló archívumainak kiépítésénél. Ez természetesen önmagában nem azt jelenti, hogy a jelenlegi helyzettel meg lehetne elégedni. Amellett, hogy a NAVA számos erőfeszítést tesz annak érdekében, hogy az archívumának tartalmát a lehető legszélesebb közönséghez juttassa el, továbbá, hogy a jobb hozzáférhetőséget szerzői jogi szabályok is kívánják segíteni, mindez nem elegendő az archívumok (és köztük a NAVA) megfelelő kialakításához és kihasználásához.

Ehhez nem utolsó sorban a NAVA-val együtt a többi állami gyűjtemény gazdáinak, illetve az államnak kell kifejtenie további erőfeszítéseket. Tényként

kezelhető, hogy jelenleg a Magyar Televízió, a Magyar Rádió és a Duna Televízió is használ és épít saját audiovizuális archívumot, sőt, a rögzítést gyenge minőségben az Országos Széchényi Könyvtár is végzi. Ezeknek az archívumoknak a minősége és terjedelme – elsősorban a pénzhiány miatt – meg sem közelíti az e téren elvárhatót és egyébként is nagyon heterogén. Ugyanakkor ezek (elsősorban a TV-k és a rádiók) rendelkeznek a 2006 előtt készült audiovizuális tartalmakkal – főként nem digitalizált, esetenként igen rossz állapotban.

Álláspontunk szerint e szétszórt, össze nem hangolt tevékenység nem segíti megfelelően az audiovizuális örökség megőrzését, annak a későbbiekben való felhasználhatóságának fenntartását sem. Nem is feltétlenül indokolt a fent említett két professzionális archívum (a NAVA és a Nemzeti Filmarchívum) mellett a három állami műsorszolgáltatónál önálló archívumot is fenntartani, illetve más intézményekben is végeztetni digitális archiválási tevékenységet. Ahogy fent említettük, e tekintetben a televízió- és rádiótársaságok a NAVA-val éppen most kezdik kiépíteni szerződéses úton a szorosabb együttműködésük alapjait. Nem lenne azonban ésszerűtlen az a megoldás sem, ha legalább az archiválásra és megőrzésre nem szétszórtan, hanem jogszabályi alapon eleve központosítva, egységes formátumban, minőségi sztenderdek betartásával, felkészült szakembergárdával kerülne sor.

Az ilyen típusú stratégiaalkotáshoz kiváló példaként lehet megemlíteni a holland Beeld en Geluid archívumot Hilversumban, amely ma már 28 műsorszolgáltató közös, központi digitális archívumaként működik és olyan komplex feladatok ellátására képes, mint a műsorgyártás, a kulturális megőrzés és az oktatás, tudományos kutatás kiszolgálása. Egy ilyen modell követéséhez egyértelműen szükséges lenne a politikai akaratra, ugyanakkor költséghatékony és a gyakorlatban könnyen kezelhető, a megőrzést és a hozzáférést megfelelően segítő megoldás jöhetne létre.

3.2 Mint arra korábban utaltunk, az audiovizuális tartalmaknak csupán egyik forrását jelentik a televízió- és rádiótársaságok. Mind a magyar audiovizuális (köz)kincs felhasználásával készült UCG tartalmak, mind a magyar állampolgárok által készített UCG tartalmak részét kell képezzék a magyar audiovizuális örökségnek. Ez azt is jelenti, hogy bár kötelezni senkit nem lehet egy nemzeti audiovizuális archívum használatára, de annak lehetőségét mindenképpen meg kell teremteni, hogy e közkinccs ne csak külföldi szolgáltatók oldalain, ne csak külföldi archívumokon legyen archiválható, tehát elérhető, de itthon is legyen lehetőség e tartalmak megőrzésére.

3.3 A felhasználók által létrehozott és remixelt audiovizuális tartalmak egy része szükségszerűképpen a már létező audiovizuális örökség elemeiből fog építkezni, ha akarjuk, ha nem. A létező, közpénzből létrejött audiovizuális örökség remixelhetővé tételével először a BBC próbálkozott, mára számos olyan archívumot ismerünk, mely újrafelhasználható audiovizuális tartalmakat gyűjt, tesz elérhetővé. A

magyar audiovizuális közeljövő szempontjából kulcsfontosságúnak tartjuk, hogy minden olyan esetben, ahol a tartalmak közpénz felhasználásával készültek, e tartalmak jogilag is, technikailag is elérhetőek legyenek a felhasználók számára, Ennek a problémának megkerülhetetlen eleme a jól működő digitális archívum.

4. A probléma másik eleme a jogi elérhetővé tétel, melynek megoldásában a közös jogkezelés intézményrendszere játszhat kulcsszerepet.

Megfontolásra javasoljuk, hogy a közös jogkezelő szervezetek díjszabásaival kapcsolatos problémák megoldására a felek együttműködésének, a tárgyalási szituációk stimulálásával kerüljön sor, mivel az ilyen módon létrejött díjszabások esetében lehet arra megalapozottan számítani, hogy az abban megállapított díjakat a kötelezettek meg is fogják fizetni. Emiatt érdemes lenne annak megfontolása, hogy a díjszabások elfogadása a mainál rugalmasabb rendben, több szakértői fórum bevonásával, az érintettek (különösen a nagy felhasználók, így a rádió- és televíziószervezetek) véleményének a lehető legteljesebb figyelembevételével történjen. Ennek keretében érdemes lenne áttekinteni, hogy a Szerzői jogi szakértő testület mellett működő egyeztető testület milyen módon legyen bevonható a jóváhagyási folyamatba, vagy hogy a jóváhagyási jogot gyakorló miniszter – abban az esetben, ha a díjszabásra beérkezett vélemények jelentősen eltérnének a díjszabásban foglaltaktól – maga is fordulhasson a konszenzus megteremtése érdekében az egyeztető testülethez. Ez álláspontunk szerint kellő teret adna annak, hogy a díjszabások mind a jogosultak, mind a kötelezettek érdekeit megfelelően tükrözzék és a díjfizetési hajlandóság ezáltal is nőjön. (E tekintetben egyébként egyetértünk a NAMS 5.3.5 pontjában foglalt nem jogalkotási jellegű lépésekkel, ha azokat önmagukban nem is tartjuk elegendőnek a helyzet kezelésére.)

Felhívjuk ugyanakkor a figyelmet arra, hogy a közös jogkezelő szervezetek által meghatározott díjakon túl különös a jelentősége annak a (feltehetően jogalkotási lépést nem igénylő) kérdésnek is, hogy az új audiovizuális médiaszolgáltatások szerzői jogilag milyen felhasználási cselekményeket valósítanak meg. Álláspontunk szerint ugyanis nem önmagában a fizetendő díjak mértékének, hanem éppen ennek a kérdésnek a megválaszolása határozhatja meg döntően azt, hogy a médiát egyáltalán fogják-e, illetve ha igen, milyen szerzői jogdíjak fogják terhelni, hiszen egyes esetekben nem is fog felhasználás megvalósulni, más esetekben ez szabad felhasználás alá fog esni, és csak az esetek egy harmadik része fog szerzői engedélyt igénylő felhasználást megvalósítani. Ezzel összefüggésben jegyezzük meg továbbá, hogy érdemes figyelemmel lenni a fent említett SzJSzT esetleges ilyen tárgyú döntéseire is a NAMS végleges szövegének kialakításánál.

Tekintetbe véve továbbá azt is, hogy a digitális, illetve online felhasználás egyre több esetben jelenti egyúttal azt is, hogy a konkrét felhasználást nem közös jogkezelés keretében, hanem egyedileg engedélyezik a jogosultak, ezért a közös jogkezelésnek az új típusú médiaszolgáltatások elterjedésével még a háttérbe szorulására, vagy

legalábbis profiljának jelentős átalakulására is lehet számítani. Ez indokoltá teheti a szerzői jogi kérdések árnyalását a NAMS-ban, illetve a közös jogkezelői díjszabásokkal kapcsolatos problémák mellett mások feltüntetését is. Az előbb említett jelenséggel kapcsolatban megemlítendő, hogy az egyéni jogérvényesítés jogi és technikai eszközeinek (hatásos műszaki intézkedések, jogkezelési adatok) előtérbe kerülése szintén prognosztizálható, ami ugyancsak részletesebb tárgyalást igényelne.

Mindezek mellett javasoljuk, hogy az Európai Bizottság i2010 projektje nyomán dolgozzon ki javaslatot a stratégiaalkotó az ún. árva művek (vagyis azon művek, amelyeknek nem ismert vagy ismeretlen helyen tartózkodik a szerzője) helyzetének megoldására, amely lehetővé tenné az ilyenek minősülő alkotások jogszerű felhasználását addig is, amíg a jogosult nem elérhető. Ez különösen fontos és kezelendő probléma az audiovizuális (és elsősorban a film)örökség kezelésében és hasznosításában. A kérdéskörrel mind a Nemzeti Filmarchívum, mind a Nemzeti Audiovizuális Archívum kialakításakor foglalkoztak már, erre vonatkozóan a Szerzői jogi szakértő testület (a továbbiakban: SzJSzT) több alkalommal is állást foglalt (8/2004., 20/2006. számú szakvélemény), a jogszabályi rendezésre ezek figyelembevételével azonban egyelőre még nem került sor. Ezáltal mind a televíziók és rádiók, mind az állami archívumok gyűjteményeinek kis túlzással tetszhalott állapotban lévőnek tekinthető részei is felhasználhatóvá válnának anélkül, hogy szerzői jogsértés miatt velük szemben indított eljárásoktól kellene tartaniuk.